

A magyar orvosi tudománynyelv mai helyzete

Bősze Péter dr.

Dél-pesti Centrumkórház, Szülészeti és Nőgyógyászati Osztály, Budapest

„Nincs magyar orvostudomány magyar orvosi nyelv nélkül” (B. P.)

Az orvostudomány egyetemes, egyforma bárhol a világon. Az orvoslás, az orvostudomány alkalmazása azonban sokféle. A mai orvostudomány szakfogalmait, nevezetárát nemzetközi bizottságok fogalmazzák angolul, de az orvostudomány művelése nemzeti szinten valósul meg, a nemzeti nyelveken. Ezért az angol szakfogalmakat át kell tenni a nemzeti orvosi nyelvre.

A nemzeti orvostudomány is azonos az egyetemes orvostudománnyal, mégis megkülönböztethető az orvoslás nyelve szerint. Így beszélhetünk magyar nyelvű orvostudományról, amelyet magyar orvostudománynak nevezünk, hangsúlyozva, hogy ez nem más tudomány. Értelemszerűen magyar orvostudomány, másképpen magyar nyelvű orvostudomány, csakis magyar nyelven létezhet.

Fogalmak

Szaknyelv: „A szaknyelv egy szakmának vagy tudománynak a jellegzetes nyelvváltozata. ...általában csak szókészletében különbözik az irodalmi nyelvtől, a köznyelvtől..., nyelvtana és hangtana megegyezik... A megkülönböztetője tehát... a szakszavak készlete” [1]. A szaknyelvek magukban foglalják a tudományok és a mesterségek nyelvét.

Nevezet: a *terminus technicus* magyar megfelelője, magában foglalja a szakszót, szakkifejezést és a szakfogalmat is.

Tudománynyelv: „A tudománynyelvek a szaknyelvek legkiműveltebb változatai. A mesterségek nyelvétől alapvetően jóval gazdagabb szakszókincsükben és nevezeteik rendszerezettségében (nevezetárak) különböznek. Írásmódjukban, helyesírásukban a köznyelv szabályait követik, kisebb eltérések, tudománynyelvi sajátosságok mégis előfordulnak.

A tudománynyelv és a köznyelv elválaszthatatlanul összefonódik: a tudománynyelvek táplálják a köznyelvet – és ezen keresztül a társadalmi műveltséget –, de a köznyelv is visszahat a tudománynyelvekre. A tudomány-

nyelv tehát nem a tudományterület művelőinek belügye, hanem közügy: összetársadalmi kérdés, a nemzeti közösség sajátja” [2].

Természetesen teljesen nemzeti nyelvű tudománynyelv elképzelhetetlen, miként „idegen elemektől mentes »tisztá« nyelv egyetlenegy sincs” [3]. A középkori orvosi görög–latin szókincs az orvosi nyelvek mindegyikében őrződik, de különböző mértékben, és az angol egyre inkább háttérbe szorítja. Azoknak a történelem folyamán elnyomott nemzeteknek az orvosi nyelvében, amelyek nem tudták a XVII–XVIII. században a görög–latin nevezeteket nemzeti nyelvűvé alakítani, sok görög–latin szakkifejezés hagyományozódott. Ezek a nemzeti tudománynyelvek középkori gyökerű keveréknyelvek. Ilyen a magyar orvostudományi nyelv.

Az orvosi tudományban tehát kétféle nyelv van: a *nemzetközi tudománynyelv*, az amerikai angol és a *nemzeti tudománynyelvek*. Mindegyiket kizárólagosan a maga színterén használjuk. Zavar akkor keletkezik, ha a nemzetközi tudománynyelv erőteljesen benyomul a nemzeti tudománynyelvbe.

Köztes tudománynyelv: Manapság a nemzetközi, az angol tudománynyelv erőteljesen terjed a nemzeti tudománynyelvek rovására, elindítva a váltást azok nemzetközi tudománynyelvvé válása felé. Tanúi vagyunk a nemzeti tudományos nyelvek angolosodásának, egyfajta köztes nyelv kialakulásának, amelyben az angol nevezetek túlsúlyba kerülnek. Ezt a köztes nyelvet megkülönböztetésként *köztes tudománynyelv*nek nevezhetjük.

„A köztes tudománynyelv fogalma nem tisztázott. Nem tudom pontosan meghatározni, hogy mikortól nevezhetünk egy többé-kevésbé keverék tudománynyelvet köztesnek. A jelen szóhasználatban akkor beszélünk köztes tudománynyelvről, ha az adott tudománynyelv teljes körű szerepkörére csak akadozva képes. Ám, hogy hol a határ, milyen arányban kell az angol szakszókknak, szakkifejezéseknek elterjedni a nemzeti tudománynyelvben ahhoz, hogy a feladatát ne legyen képes teljesen ellátni, ne legyen *magas teljesítőképességű*, nem tudom. Ennek megállapítása a kutatók, nyelvészek feladata” [2].

A nyelv akkor versenyképes, ha magas teljesítőképességű, és akkor magas teljesítőképességű, ha *alkalmas a teljes körű kommunikációs szerepkörre, ha tehát képes a*

társadalom mindenkori nyelvi kifejezési szükségleteit minden szinten, azaz a családi-mindennap, a közéleti-szakmai és a publicisztikai-szépirodalmi színtereken maradéktalanul kielégíteni” [4].

A köztes tudomány nyelv már nem magas teljesítőképességű, tehát nem versenyképes, hátrányos helyzetben van, és csak idő kérdése, mikor vált angolra, válik képtelenné a teljes körű anyanyelvi szerepére.

Az orvosi nyelv kivált „anyanyelvérzékeny” (Kiss Jenő, személyes közlés), nemcsak az orvos és a beteg közötti közeli kapcsolat miatt, hanem a közösség egészségügyi felvilágosításában és a társadalmi műveltségben betöltött fontos szerepe miatt is.

Mi várható, ha a nemzeti tudomány nyelv elangolosodik?

Ezt a kérdést részletesen elemeztem [2]. Összegezve: „A nemzeti tudomány nyelv elangolosodása a nemzeti tudomány nyelv elvesztéséhez vezetne, és képtelenné válna teljes nemzeti szerepkörének ellátására. Ennek következtében: 1) Megváltoztatná az egyén gondolkodásmódját, következményes önazonosság-, személyiségváltozással. 2) Angolosítaná a szabatos magyar mondat- és szövegszerkesztést – ennek már részben elszenvedői, szemtanúi vagyunk. 3) Angolosítaná a köznyelvet, szegényítve annak nemzeti szókincsét. 4) Fokozatosan elégtelenné válna az ismeretterjesztés, a tudományos eredmények, az újdonságok megismertetése a közösséggel, és kettéválna a társadalom az angolul értő művelt kisebbségre és az angolul nem beszélő, ismeretekből kirekesztett többségre.

- Hiányos lenne a közösség műveltsége, a társadalom elvesztené versenyképességét, és a nemzeti közösség előbb-utóbb beolvadna más nemzeti közösségbe, felvéve annak nyelvét (nyelvcsera a vége). Természetesen a folyamat nem egyik napról a másikra megy végbe, hanem történelmi időmértékben.”

Miért van sok görög-latin nevezet a magyar orvosi nyelvben?

Alapvető oka az, hogy a közel félezer évig tartó Habsburg-uralom gátolta a magyar nyelvű tudomány fejlődését. Megakadályozta a magyar egyetemek felállítását a XVI–XVII. században, ezért – ellentétben az erős nemzetállamokkal – nálunk elmaradt a görög-latin nevezetek nemzeti nyelvre cserélése [5].

A magyar tudományok deák (latin) nyelvének hátrányos hatását már a XVIII. század végén, XIX. század elején többen is hangsúlyozták, szorgalmazva a magyarítás szükségességét. Bertis Ferenc a XVIII. század végén a Mindenes Gyűjteményben ezt írta: „Magyar Országba a Tudományok és mesterségek meg-tsökkenésének nem utolsó oka Nemzetünknek a Deák Nyelvhez mód nélkül való ragaszkodása. Mert nints annál bizonyosabb, hogy se tudom-

mányok nem virágozhatnak az anyanyelven történő... olvasásnak szeretete és ösztöne nélkül.” Pucz Antal (1824) is vallotta, hogy meg kell szabadulni a latin nyelv bilincseitől [6]: „Tsak az anyai nyelvnek megzendülése ébreszt fel a nemzeti lelket, tsak ennek szózatjára feszülnek ki a szunnyadozásban volt lelki tehetségek és vetélkedő munkásságra hevülnek.”

A XIX. század végén erőteljes magyarítási mozgalom bontakozott ki, a magyar nyelvű orvosi tudományírás maradéktalanul megvalósult: tisztán magyar nyelvű közlemények jelentek meg, még hozzá gyönyörű magyarsággal; idegen szavakat jóformán nem használtak, még a betegségek leírásánál is csak elvétve. A köszöntésekben, beszámolókbán, megemlékezésekben stb. fennkölt gondolatok fogalmazódnak meg érzelmes szavakkal, átítva hazafias érzelmekkel. Bizonyára ez volt jellemző a kor szellemére, ekkor vált közügyggyé a nyelv kérdése – a magyarul fogalmazás ennek lett a gyümölcse. Jól mutatja ez is, hogy a nemzeti nyelvű tudományírás akkor lendül fel, amikor a nemzeti nyelv társadalmi üggyé, a nyelvközösség egészének ügyévé válik.

Az első világháborút követően a közélet német nyelvű bővülésével ismét háttérbe szorult a magyar nyelvű tudományírás; újra eluralkodott a görög-latin nevezettár – a mélyen gyökeret eresztett hagyomány felszínre tört –, és a német szakkifejezések is terjedtek nyelvünkben.

Végeredményben megállapítható, hogy orvosi nyelvünk tetemes görög-latin szókészlete a több évszázados, a tudományos életet is elfojtó Habsburg-gyarmati voltunk maradványa. Úgy is mondhatjuk, hogy nyelvünkben a szükségtelen görög-latin szókészlet, valamint a szükségtelen más idegen szavak sokasága a majd félezer éves hódoltságunk nyelvi lenyomata [5].

Miért terjednek az angol nevezetek?

Az orvostudomány robbanásszerű fejlődésével az angol orvosi-biológiai szakszavak, szakkifejezések szököként özönlenek, és beszűrődnek a nem angol orvosi nyelvekbe. A nyelvközösségek a nyelvtudatosságuktól függő mértékben fogadják be őket. A beszűrődés oka, hogy ugyanazon személyek használják mind a két nyelvet, vagyis a kétnyelvűség. A két nyelvet használó természetesen nem elszigetelten, hanem a tudományos közösség tagjaként működik, és adja át az idegen szavakat [7].

A mai magyar orvosi nyelvhasználat

Háromféle változás figyelhető meg: az angol szavak mértékten terjedése, a görög-latin szakkifejezések angolosodása és a görög-latin nevezetek angolra cserélése. Vagyis a hagyományos görög-latin orvosi nyelvhasználat is angolosodik, a magyar pedig még inkább háttérbe szorul [5]. Orvosi nyelvünk változásáról Eckhardt Sándor így írt [8]: „Az utóbbi évek feltartóztatlanul terjedő globalizációs folyamata orvosi nyelvünket sem kímélte meg. Az információk áradata nemcsak kötelezővé tette a kuta-

tók és a klinikusok számára egyaránt a naprakész tájékozottságot, ami persze mérhetetlen segítség valamennyiünk számára, hanem egyúttal becsempészte tudatunkba azt a nagyszámú új fogalmat, amit az angol nyelvű szóhasználat magáénak tekint, s amit az informatika gyakorlata is megkövetel. Ennél is lényegesebb azonban, hogy a mondatok szerkesztése megváltozott, idegen szavak és gondolatok rövidítései jöttek divatba, elfelejtettük a bevált és elismert magyar szakkifejezéseket. A helyesírási szabályzat megszerzése is mindennapos gyakorlat. Mondhatjuk tehát, hogy veszélybe került a magyar nyelv a biológiai és az orvosi területen is.”

Jellemző még az, hogy változatlanul megvannak a görög–latin szakkifejezésekkel kapcsolt nehézségek (magyaros vagy idegenes írásmód, helyesírási hibák stb.).

Miért angolosodik az orvosi nyelvünk?

Két alapvető és néhány kevésbé jelentős oka van: 1) Az egyik alapvető ok a hatalmasra duzzadt angol nyelvű nemzetközi nevezetán és az angol nyelvű tudományírás mérhetetlen felértékelődése. Nemzetközi híradás tudományos eredményekről csak angol nyelven lehetséges, és a tudományos tevékenység értékelése is az angol nyelvű tudományíráson alapszik. 2) A másik alapvető ok – és ez a döntő – a megszokás, a nemtörődömség, a nyelvtudatosság fogyatékosága és a rossz példák. Ezekről részletesen már korábban írtam [5]; csupán néhányat emelek ki: A nemtörődömség és a nyelvi képzetlenség összetartozik. Nyilván csak az lehet közömbös, érdektelen a nyelvhasználatban, akiben nem tudatosult, hogy a nyelv a nyelvhasználatban él, a magyar nyelv a magyar nyelv használatával lélegzik. Ha az idegen szavakat használjuk a magyar helyett, a magyar nyelv szegényedik, légzése lassul, míg nem – emberöltők távlatában – elégtelené válhat. Aki nem mérte fel, hogy a szükségtelen idegen szavak használatának mennyi hátránya van, és akiben nem tudatosult, hogy számadással tartozik annak a közösségnek, amelynek tagja, arról, hogy a közösséget egybetartó, létezését megőrző anyanyelvet miként használta. Sokszor értetlenül állok a magyar közösség javáért szorgoskodó nagyszerű emberek magyartalan nyelvhasználatával szemben.

A példa a legjobb tanító, a rossz példa rosszra tanít. Orvosi nyelvünkben eluralkodott a bonyolult, angolos, sokszor alig érthető fogalmazás az egyszerű, tömör magyar mondat szerkezetű megfogalmazás helyett. Sajnos folyamatosan és gyorsan terjednek a rossz példák, azt a látszatot keltve, hogy azok a helyesek. Ragadós, egyre többen átveszik.

Szerepe van még a szükségtelen idegen szavak használatában (1) az évszázadok alatt velünk elhitetett kisebbségi tudatnak és az ebből következő „felsőbbrendű” nyugati világ majmolásának. Látták ezt már eleink is, például Wertner Mór *Adalék a magyar németesség ismeretéhez* című munkájában írta, hogy „...e németesség bizonyos körökben csak divattá vált majmolás és bizonyos felsőbb

társadalmi zárkózottság kifejezésére szolgált”. Továbbá a műveltséghiánynak is: a félművelt emberek egyik jellemzője a felesleges idegen szavakkal való „dobálózás” műveltségük csillogtatására. Most az angol szavak és kifejezések a divatosak.

Az idegen nevezetek alkalmazásának irányzatai orvosi nyelvünkben

Háromféle változás figyelhető meg.

1) Az angol tudományírás túlsúlya az angol nevezetek terjedésével jár; ez orvosi nyelvünkben is jól megfigyelhető: megszámlálhatatlanul sok szükségtelen angol kifejezést alkalmaznak (*off-label, uptake, high risk, low grade*). Példa: *A See and Treat nagyon effektív terápiája a CIN-nek (cervicalis intraepithelialis neoplasia), ahol a patient compliance nem megfelelő. Ez a management ma már evidence based, és biztos carcinoma profilaxis stratégia.*

Észre sem vesszük, pedig a tudományokban bizony ebbe az irányba haladunk. Néhányat közülük már magyarosan is írják, elindítva ezeket a jövevényszóvá válásuk felé (*expresszáll, amplifikált, pészmeiker, domén*); sőt megjelent az angol és görög–latin társítás is (*upregulálja*). Ez újabb támadás a magyar orvosi nyelvünk ellen. A veszély nem csekély: sok-sok nevezetről van szó. Ha nem állítjuk meg terjedésüket, nem magyarítjuk az angol nevezeteket, a magyar nyelvű orvosi nyelvünk még inkább szegényedik.

2) Az angol szakkifejezések terjedése újabb felemáshoz vezetett: egyazon magyar tudományos közleményben görög–latin és angol nevezetek is keverednek.

3) Terjed a görög–latin szakkifejezések angolosodása. Orvosi nyelvünkben, de a köznyelvben is, szép számban vannak az olyan görög–latin eredetű szavak, amelyeknek az angolos formáját használjuk. Például az *oralis* helyett *oral*, a *thyreoid* utótagú szavakból elmarad az *e* betű (*hyperthyroidosis* a *hyperthyreoidosis* helyett), avagy *mimikál* a *mímel* helyett, *pszichotikus* a *pszichés*, *szisztolikus* a *szisztolés* helyett, *szekretál* a *szecernál* helyett stb.

Átalakulóban van a magyar nevezetek változatoként megadott idegen kifejezések írása: egyre inkább a nemzetközi angolt adjuk meg, még a szokásos görög–latin helyett is. Észszerű változás: pontosabb a nemzeti és a nemzetközi nevezetek összevetése. Összegezve: hagyományos görög–latin orvosi nyelvünk angolosodik; a holt nyelv angol köntöst véve támad fel” [9].

A mai magyar orvosi nyelvújítás

Fábián Pál írta [10]: „A világban most végbemenő hatalmas változások a nyelvektől (pontosabban a társadalmaktól) nagy erőfeszítéseket kívánnak. Csak azok a nemzeti közösségek lesznek képesek önazonosságuk megőrzésére, melyek saját nyelvükön tudják birtokba venni a rohamosan bővülő szaktudományi ismeretanyagot. Nagyarányú szókincs-bővülésre – egy harmadik nyelvújításra – van tehát

szükség.” A magyar tudománynyelvek mai újtóinak sorsa semmiben sem különbözik a felvilágosodás kori nyelvújítás évtizedeiben tevékenykedő nyelvújítóktól. Vannak, lesznek híveik és ellenzőik is. A fal, amelybe ütköznek, sem más, mint akkor volt, de azt sem kerülhetik el, hogy a megbélyegző „purista” jelző rájuk vetüljön. Előfordul – noha nyíltan senki nem mondja ki –, hogy a magyar nevezetekkel írt tudományos munkát szakmaiatlannak gondolják. Néhány példa a múltból:

Mátyus István írta: *„Másként-is, melly bajos legyen az efféle dolgokat e’ mi szük és Tudományokhoz még nem igen szokott Magyar nyelvünkön, röviden ’s még-is világosan kibeszélni, a’ ki nem próbálta, alig hihetné-el. Ez okból, sok helyeken Deák szókkal-is kellett élnem, a’ melly szók közül az olyanokat, mellyek még Magyarra nem lettek, imitt-amott, a’ mint lehetett, Magyarul-is ki tettem”* [11]. *„Újtóink sok eredeti, és épségben lévő, a’ nyelvnek természet szerint formált legrégibb szavainknak sem kedveznek, hanem azokat kíméletlenül tsonkásszák, bénázzák, kurtítják, rútítják. Hosszú szavaink vagynak, úgy mondnak újtóink, eltsufitják nyelvünket, ’s neveltségessé teszik az idegenek előtt, ártsunk tehát nekik, a’ hogy lehet: egyiknek a’ fülét vágjuk el, másinak a’ farkát: egyiknek a’ szemét szúrjuk ki, másinak a’ szívét rántsuk ki”* [12]. *„...közérthető természetstörténetünk addig, míg meghatározott természetstörténeti nyelvünk nem lesz, nem lehet... ha mind kéziratban maradásra van is ítélve dolgozatomban – a magyar könyvek keletéről ítélve mást nem reményelhetni... magamnak mégis a baza sajátjával ti., a magyar nyelvvel bánásomról számot adni tartozom”* [13].

Miként a példákban látható, a bírálók alapvetően a régi magyar szavak másítását kifogásolták. Nos, ez lényegi különbség a mai nyelvújítással szemben. Az orvosi nyelv jelen újítása kizárólagosan az idegen kifejezések magyarítása. A magyar szókészlet bővizű forrás a megfelelő magyar nevezet kiválasztásához, de szemezgethetünk a már-már elfeledett találó, ízes, veretes régies szavaink között is, felélesztve őket.

Nem újdonság a kardoskodás a bevált idegen szakkifejezések mellett – a példák erre is utalnak. A mai nyelvújításnak is egyik sarkalatos kérdése, hogy melyik szót tekinthetjük idegennek. Köztudott, hogy a nyelvek szókészletének zöme idegen szavak befogadásából származik. Jövevényszóvá vált ősrégi idegen szavakról már nem is tudjuk, hogy hajdan idegenek voltak; ilyen többek között a *kór* meg a *rák* – az utóbbi az ’állat’ és ’betegség’ jelentésében egyaránt. Vannak olyanok is, például *genetika*, *gén*, amelyek hangzásában még sejlik az idegenség, de olyan mélyen beágyazódott jövevényszavak, hogy nem megtartásuk döresség lenne. A „hol a határ?” megállapítása végtelenül nehéz. Fogódzó: csak akkor szabad magyarítani, ha remélhető, hogy a kortárs vagy a jövő nyelvhasználói befogadják a magyarított változatot. A mai tudomány nyelv újítója sem tudhatja, hogy javasolt magyar nevezete táptalajba hullik-e. Mégis teszi a dolgát; génjeiben örökölt készítetése, hogy elvégezze a feladatot,

amelyre tehetséget kapott, mert – miként Pólya írta – *„a magyar nyelvvel bánásomról számot adni tartozom”*.

Igen, mindnyájan tartozunk számot adni arról, hogy miként használjuk anyanyelvünket. Orvosi nyelvünk kortárs magyarítóinak szellemisége is erre hívja fel a figyelmet – tevékenységüknek talán ez a legfontosabb hozadéka. No meg az, hogy rávilágítanak arra, elhitetik, hogy a mai orvosi tudomány is kifejezhető magyarul.

Sokan lelkes hívei orvosi nyelvünk megújításának, szívesen foglalkoznak vele, mégis amikor magyarított szöveggel találkoznak, legtöbbjük meghátrál: *„ez túlzás, nem lehet, mert senki nem érti meg, megzavarja az olvasót, az idegen kifejezés már elterjedt, befogadtuk, értik is, stb.”* mondják.

„Nem szabad ennyire magyarítani, mert a mai orvosok természetesen használják a kevert nyelvet; az ennyire steril magyar az olvasást nagyban nehezíti, mert nem erre áll rá az agyuk. Én nem erőltetném. A Tulassay onkológiai könyv volt ennyire magyarítva, a hallgatók azt mondják, kényszerűen olvassák. Ne essünk ebbe a hibába.” A *Nőgyógyászati Onkológia* című folyóirat egyik szerzője írta a szerkesztő által magyarított kéziratuk olvasásakor, és visszaállította az idegen nevezeteket.

Kettős helyzet: szükséges a nyelvújítás, de nem jó az új nevezet, lett legyen az bármilyen.

Nincs új a nap alatt: nemcsak a nyelvújítói, hanem a befogadói gondolatok is ismétlődnek emberöltők meszesedésében. Almási Balogh Pál írta Bugát Pállal vívott pennaharcában a Wigand Ottó által kiadott *Közhasznú Esmeretek Tára* című lexikkal kapcsolatban: *„A közhasznú esmeretek tárának olly sokszor feszegetett, mérgeesen feszegetett plánuma az, hogy belőle minden műveltségre just tartó ember, a közönséges társalkodási körben előforduló tudományos dolgokról, rövid, de a mennyire lehet kielégítő esmereteket meríthessen. Ezen cél elérésére elmulthatatlanul szükség, hogy az olly nyelven legyen készülve, mellyet mindenki azonnal érthessen, mert nincsen mindennek ideje, módja és eszköze arra, hogy a neologus urak koholmányain studirozzon, azokat találgassa [...] Egy illy munkát, tehát, a prof. Bugát szerencsétlen nyelvével előnteni megbocsáthatatlan véték volna [...]”* [14]. Bugát „szerencsétlen” nyelve sok-sok szóval gyarapította mai nyelvünket; ő az egyik legnagyobb nyelvújítónk volt.

Aki a nyelvújítás mezejére merészkedik, készüljön fel arra, hogy értetlenséggel találkozik, és arra is, hogy magányossá válik, szerencsésebb esetben szűk körben akadhat néhány támogató híve.

Természetesen kulcsfontosságú a félreérthetetlen fogalmazás, és az is természetes, hogy az új nevezetek először szokatlanok, nem ismertek, ezért zavart is okozhatnak. Ám az új, szokatlan magyar nevezet után zárójelben írt pontosító nemzetközi kifejezéssel a magyar nevezet értelmezése félreérthetlenné tehető. A magyarított nevezetek újak, ismeretlenek, meg kell őket tanulni, csak akkor használhatóak. Nyilvánvaló, hogy kezdetben az orvostanhallgatók is nehezen boldogulnak a magyar nevezetekkel, de csak azért, mert nem ezeket tanítjuk ne-

kik, nem ezekkel találkozunk tankönyvekben, nem ezeket hallják. Jó néhány orvostársam már tapasztalta, hogy használatukhoz rendkívül könnyű hozzászokni; nekem annyira természetes, hogy már a szükségtelen idegen kifejezések értelmezésével bajlódom.

Az átmeneti nehézségek eltörpülnek a magyar nevezetek alkalmazásának előnyei mellett. Az egyik legjelentősebb, hogy a magyar nevezetek alkalmazása a magyar nyelvű orvosi nyelv létezésének az alapja. Magyar orvosi nevezetek nélkül nincs megfelelő magyar orvosi nyelv és magyar orvostudomány sem.

További előnyök: Kiküszöböli az idegen nevezetek alkalmazásával járó hátrányokat (helyesírási, kiejtési, mondat szerkesztési hibák stb.). Lehetővé teszi egyrészt, hogy a nem szakemberek is megértsék az orvosi tájékoztatást (beteg tájékoztatás, orvosi leletek, zárójelentések), másrészt elősegíti a közművelést és az egészséges életmódra nevelést a betegség megelőzési ismeretek terjesztésével. Emellett a magyar nevezetek meghatározása pontosan igazítható a nemzetközi megfelelők jelentéséhez, sőt az árnyaltabb megfogalmazás pontosabb is lehet (1. táblázat).

A példa jól mutatja, hogy a magyar nevezetekkel a nemzetközínél is részletesebben kifejezhető a jelzés folyamatának mindegyik része. Az olvasó rögtön tudja, hogy melyik részéről van szó, például: a *DNS-átalakulás* pontosan kifejezi, hogy a DNS-váza ép, csak a bázisoknál van változás; a *DNS-károsodás* pedig, hogy a DNS vázában van átalakulás; a *DNS-hiba* egyértelműsíti, hogy olyan DNS-másulásról van szó, amely megzavarja a fehérjeképződést. A nemzetközi irodalom mindegyikre a *DNA mutation* kifejezést használja.

Végül, de nem utolsósorban, bizonyosan állíthatom, hogy a magyarul írt közlemény könnyebben követhető, élvezetesebb olvasmány, és persze a szerzőnek elégedettséget kölcsönöz: eleget tettem anyanyelvi kötelezettségemnek. Tudták ezt a régiek is: „*Menynyivel gazdagodik egy ilyen Munkának szenvedhető végrehajtása által a tudományos, még most ebben a tekintetben elég szegény magyar nyelv, meg fog tétleni a Munka fojtával... ugyanazon dolgoknak különböző körülményállásokban lett előadásához, a nyelvben egyszer ez, másszor amaz, sőt több szavát is kényszerlenek vagyunk elővenni... és ez, a nyelv bőségének egy igen szembetűnő bájja*” [15].

Szegényedik a magyar orvosi tudományos irodalom

„A tudományok nemzetköziségéből következik az angol nyelvű tudományírás felülkerekedése. Tetézi ezt, hogy a tudományos tevékenység mérése nemzetközi mutatókon alapszik, megkövetelve a nemzetközi tudományírást. Az anyanyelvi tudományos közlemények vajmi kevéssé növelik a mutatók értékét; mi több, az orvostudományban a tudományos fokozatok megszerzésének, a vezető állások betöltésének sem feltétele a magyar nyelvű közlemények írása. Szegényedik is a magyar nyelvű orvosi tudományi irodalom.”

1. táblázat | Részlet a készülő *Magyar orvosi értelmező nevezetár* című kötetből

DNS-másulás *mutation* a DNS vázában és/vagy bázisainak megváltozása.

DNS-átalakulás* változás (csere, hiány, többlet) a DNS bázisaiban. Lehet előnyös (a faj megmaradását elősegítő), közömbös (fehérjekódolást nem befolyásoló) és hátrányos (fehérjeképződési zavart okozó [DNS-hiba]).

DNS-hiba fehérjeképződési zavart okozó DNS-átalakulás vagy DNS-károsodás.

DNS-károsodás* változás (törés, elhajlás, dudorodás) a DNS-vázban. Lehet átmeneti vagy megmaradó (DNS-hiba).

DNS-változat* a népesség legalább 1%-ában előforduló DNS-másulás (*egyébázisú sokalakúság, másolatszám-változat*).

egyébázisú sokalakúság, változat* *single nucleotide polymorphism, SNP* egyetlen bázis cserélődéséből keletkező DNS-változat. A DNS bármely részén előfordulhat (génekben: kódoló (~1%) és nem kódoló részekben; gének között). A kódoló és szabályozó bázisokban lévő befolyásolhatják a génkifejeződést, megnyilvánulhatnak az egyedségekben; például betegséget okoznak. A más DNS-részekben előforduló rendszerint közömbös változatok, ám ezek között is lehetnek az egyedségre hatók, például betegségre hajlamosítók. A DNS-ben ~10 millió bázisváltozat van.

egyedség* *phenotype* az egyed (az ember és más élőlény) észrevehető (külső, belső) tulajdonságában is kifejeződő genetikai változat.

másolatszám-változat* *copy number variation, CNV* 1000–5 000 000 bázis nagyságú DNS-szakaszok számának változata, viszonyítva a szabvány DNS-hez. Lehet több vagy kevesebb; mindkettő befolyásolhatja a génkifejeződést, megnyilvánulhat az egyedségekben, és okozhat betegséget. A DNS ~12%-át érintheti, 50%-ban a gének bázissorát is megváltoztatja. Egyes népcsoportokban az ilyen DNS-szakaszok kettőzöttek, másokban mindkét kromoszómán hiányoznak vagy többszörösek, stb. – a változatok jellemzők lehetnek a népcsoportra. Ez az egyik leggyakoribb DNS-átalakulás.

*A csillaggal jelölt nevezetek saját javaslataim

mányos tevékenység; számában és minőségében is. Nemcsak kevés a magyar nyelvű tudományos cikk, de részben másodrendűnek is tekintik: amit a nemzetközi irodalom nem fogad be, azt írják meg magyarul, ha egyáltalán megírják. Ezzel óhatatlanul együtt jár a közlemények nyelvi színvonalának esése is” [2].

A magyar nyelvű orvostudományi közlés a magyar nyelvű orvostudomány létezésének alapja. Elengedhetetlen a magyar orvostársadalom folyamatos tájékoztatása, képzése, a történelem ismertetése stb. Ezekről részletesen írtam [2]. Itt csak azt húzom alá, hogy a magyar orvosi nyelv sorsa ezen áll vagy bukik.

Erőfeszítések a magyar nyelvű orvosi nyelv megteremtéséért

A keverék orvosi tudomány nyelvünk magyar nyelvűvé tétele sokrétű feladat: a tudományművelők, a nyelvészek és a társadalom közös teendője. E küldetés zászlóvivője a Magyar Tudományos Akadémia. Az alábbiakban összegezem az anyanyelvi orvosi nyelvünk újratemtéséért ez ideig tett alapvető erőfeszítéseket:

Magyar Orvosi Nyelv című folyóirat alapítása. Húsz évvel ezelőtt indítottuk útjára a folyóiratot (alapító-főszerkesztő: Bősze Péter), talán a világon a legelső, egy adott tudománynyelvvvel foglalkozó szaklapként. Idézek Keszler Borbála köszöntőjéből [16]: „*A Magyar Orvosi Nyelv folyóirat megindítása jelentőségében hasonló Bugát Pál tettehez, aki 1825-től (amikor a magyar egyetemen latinul és németül adtak elő minden tárgyat) magyarul kezdte oktatni az orvostudományt. Annak idején ez egy mozgalom elindulását, a szaknyelvek magyarításának kezdetét jelentette. Reméljük, hogy a Magyar Orvosi Nyelv is mozgalmat indít el a szaknyelvek ápolására és fejlesztésére.*”

A két évtized alatt a folyóirat a nyelvvel, az anyanyelvvvel, ám mindenekelőtt a magyar orvosi nyelvvel foglalkozó írások, viták, együttgondolkodások gyűjtőtára lett, határainkon túllépő mozgalmat indított: összefogta mindazokat a Kárpát-medencéből és a szóránymagyar-ság köréből, akik szívükön viselik a magyar orvosi nyelv, s ezen keresztül anyanyelvünk ügyét. A folyóiratban megjelent munkák nyelvészeti, orvostörténeti, műveltségi és erkölcsi értéke felbecsülhetetlen. A magyar nyelvű orvosi nyelv megteremtésének a színtere, az orvosi tudománynyelv és anyanyelvünk szabványos használatához ad útmutatót. A Magyar Tudományos Akadémia Orvosi Tudományok Osztálya, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, a Magyar Orvosi Kamara, az Európai Nőgyógyászati Rák Akadémia, az Erdélyi Múzeum Egyesület és a Petőfi Irodalmi Múzeum gondozásában jelenik meg nyomtatott és e-folyóiratként (www.orvosinyelv.hu). Néhány évvel ezelőtt megszületett a testvére, a *Magyar Jogi Nyelv* című folyóirat is.

A magyar orvosi nyelv tantárgy elindítása a Semmelweis Egyetemen. Idestova két évtizede fogadta el az egyetem vezetősége, tanári testülete a magyar orvosi nyelv című tárgy bevezetésére tett javaslatomat. Azóta tanítjuk az egyetemen féléves, kötelezően választható, két pontértékű tárgyként. Meggyőződése, hogy az orvostanhallgatók szemléletének a formálása és terelése a magyar nyelvű orvosi nyelv irányába, meghatározó a magyar nyelvű honi orvosi tudománynyelvünk kialakításában. 2009-ben megjelent *A magyar orvosi nyelv tankönyve* [17], 2019-ben pedig a *Magyar orvosi nyelv – egyetemi tételek* [18]. A tárgyat átvette a szegedi orvosi egyetem, és hamarosan bevezetik a pécsi orvosi egyetemen is.

Magyar orvosi nyelv – helyesírási útmutató [19]. A könyv a Magyar Tudományos Akadémia jóváhagyásával készült el, a Medicina Könyvkiadó jelentette meg, miként a *Magyar orvosi nyelv – nyelvhasználati megfontolások* [20] című könyvet is. Az *Orvosi Hetilap* is beszámolt róluk.

Magyar orvosi nevezettár és kiegészítők készítése. Mint már említettem, most készül a *Magyar orvosi értelmező szó- és nevezettár*, amely magyar nevezetek szerint értelmezi az orvosi fogalmakat, neveket stb. Ez végeláthatatlan, akár évtizedekre elnyúló munka, és folyamatos meg-

újításra szorul az orvostudomány rohamos fejlődése miatt. E-könyv formájában, honlapon jelenik meg az elsőként elkészült anyag, három hónaponként rendszeres bővítésekkel. Szabad hozzáférésű lesz, még csak feliratkozás sem szükséges, és bárki tehet módosítási javaslatot, hogy az együttműködés termékeny legyen. Párhuzamosan készítjük a magyar helyesírási szótárt és az orvostudomány egy-egy területéhez tartozó nevezetek magyarító könyvecskéit, tárait.

Magyar nyelvű orvosi nyelven írt könyvfejezet megjelenése. Lényeges a példamutatás. Ezért állítottuk össze a hámeredetű petefészekrák tárgykörét ismertető, magyar nyelvű orvosi nyelven írt, azaz szükségtelen idegen szavakat, kifejezéseket, nevezeteket nem tartalmazó, sokszerzős, 120 oldalas könyvfejezetet, amely a *Nőgyógyászati Onkológia* című folyóiratban jelent meg [21].

Ismételten hangsúlyozom, hogy az említett erőfeszítések meghatározóak, a legfontosabb mégis az orvostársadalom (tudománytársadalom) tagjainak magyarítási törekvése, hogy magyar nevezeteket használjunk beszédben és írásban is.

Következtetés

A mai magyar orvostudományi nyelv középkori gyökerű angolosodó keveréknyelv: egy holt (a keverék görög–latin), egy támadó (angol) és a védekező (magyar) nyelv hármasa. Még alkalmas feladata ellátására, de már elindult a köztes, már nem nemzeti, de még nem nemzetközi nyelvvé válás felé, aminek végzetes következményei (beolvadás, nyelvcsere) lehetnek. Magyar nyelvű orvosi nyelv nincs, mivel számos nevezetnek nincs magyar neve. Ismét Kazinczy és Bugát korához jutottunk; de a támadó nyelv ma az angol, nem pedig a német. A magyar nevezetek megteremtése korunk halaszthatatlan feladata.

Az orvosi nyelvhasználat iránya romlik: nemcsak sok az angol szakszó, de a mondat szerkesztés is magyartalanodik, bonyolult, sem nem angol, sem nem magyar mondatok fogalmazódnak. A görög–latin szakszók, szakkifejezések használata általános, bár egyre inkább angol nevezetekkel helyettesítődnek. Amit elmulasztottak a századok, a középkori görög–latin nevezettár lecserélődik. Ez a folyamat elindult és feltartóztathatatlan. Most is válaszút előtt állunk: angolra cserélődjék a görög–latin nevezettár, avagy magyarra? Csak rajtunk múlik, hogy angol lesz-e, vagy magyarra változtatjuk, és újra megteremtjük a magyar nyelvű magyar orvosi nyelvet, miként volt a XIX. század végén. Ez sorsfordító kérdés. Tudatosulnia kell, hogy ez mindnyájunk felelőssége; közölünk is mindenki számadással tartozik anyanyelvünk használatáról.

Az orvosi, biológiai csoportnevek helyesírása a helyesírási útmutató megjelenése óta egységesül, ez nagy eredmény. Aggasztó a magyar nyelvű tudományírás hanyatlása. Becsületének visszaállítása alapvetően a Magyar Tudományos Akadémia feladata [2].

Ebben a dolgozatban a magyar orvosi nyelv helyzetét ecseteltem. A gyakorlati teendőket a magyar nyelvű orvosi nyelv megerősítésért, a magyar nyelvű tudományírás becsületének helyreállításáért sokrétűek, ezeket külön dolgozatban foglaltam össze [2].

Köszönetnyilvánítás

Hálás köszönettel tartozom Kiss Jenő akadémikusnak tanácsaiért és önzetlen segítségéért, valamint Siptár Péternek, a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága elnökének, a kézirat átnézéséért és véleményezéséért.

Irodalom

- [1] Kugler N, Tolcsvai Nagy G. Language terms dictionary. [Nyelvi fogalmak kishoztára.] Korona Kiadó, Budapest, 2000. [Hungarian]
- [2] Bősze P. Hungarian medical language and the Hungarian Academy of Sciences. [A magyar orvosi tudomány nyelv és a Magyar Tudományos Akadémia.] Magy Tud. 2021; in press. [Hungarian]
- [3] Kiss J. Hungarian language and the Hungarian language community. [A magyar nyelv és nyelvközösség.] Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012. [Hungarian]
- [4] Kiss J. Scientific languages, mother tongue and the responsibility of the intellectuals. [A tudományos nyelvek, az anyanyelv és az értelmiségi elit.] Magy Tud. 2009; 170: 67–74. [Hungarian]
- [5] Bősze P. Unnecessary foreign words in the Hungarian medical language. [A magyar orvosi nyelv szükségtelen idegen szavainak kérdésköréhez.] Magy Orv Nyelv 2018; 18: 37–49. [Hungarian]
- [6] Kiss L. An amateur linguist who was also respected by Kazinczy: Antal Pucz (1767–1831). [Egy pápista „nyelvnevelő”, akit Kazinczy is tisztelt: Pucz Antal (1767–1831).] Széphalom – A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve 2012; 22: 129–138. [Hungarian]
- [7] Kontra M. Thoughts on interlanguage exchange focusing on the English dominance in our medical language. [A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangelo-sodó” orvosi nyelvünkre.] Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. [Hungarian]
- [8] Eckhardt S. Greetings. [Köszöntő.] Magy Orv Nyelv 2001; 1: 5. [Hungarian]
- [9] Bősze P. Let Hungarian medical language be Hungarian! [Magyar nyelvű orvosi nyelvet!] Magy Tud. 2020; 181: 262–272. [Hungarian]
- [10] Fábán P. Greetings. [Köszöntő.] Magy Orv Nyelv 2001; 1: 6. [Hungarian]
- [11] Kapronczai K. Hungarian language strategy in Transylvania in the 18th century. István Mátyus and the Hungarian medical language. [A magyar nyelv művelése a XVIII. századi Erdélyben. Mátyus István és a magyar orvosi nyelv.] Magy Orv Nyelv 2019; 19: 62–65. [Hungarian]
- [12] Lovász I. Discussion on the Hungarian language strategy including some major mistakes. [Értekezés a magyar nyelvújításról, és annak némely nevezetesebb hibáiról.] Trattner-Károlyi, Pest, 1835. [Hungarian]
- [13] Pólya J. History of orismology and organography. [Természet-történeti műszótan és létszerirat.] Tudománytár 1863; 55–90. [Hungarian]
- [14] Kiss L. Two Pauls – Balogh and Bugat – fighting for the Hungarian medical language. [A két Pál – Balogh és Bugát – pennaharca a magyar orvosi nyelv érdekében.] Magy Orv Nyelv 2016; 16: 70–74. [Hungarian]
- [15] Pethe F. Natural history and profession science. [Természet-történet és mesterségtudomány. Első rész – Az Állatokról. I. kötet.] Nemzeti Gazda Hivatal, Bécs, 1815. [Hungarian]
- [16] Keszler B. Greetings. [Köszöntő.] Magy Orv Nyelv 2001; 1: 9. [Hungarian]
- [17] Bősze P. (ed.) Textbook of the Hungarian medical language. [A magyar orvosi nyelv tankönyve.] Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2009. [Hungarian]
- [18] Bősze P. Hungarian medical language – thesis book. [Magyar orvosi nyelv – egyetemi tételkötet.] Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2019. [Hungarian]
- [19] Bősze P. Hungarian medical language – guideline for orthography. [Magyar orvosi nyelv – helyesírási útmutató.] Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2019. [Hungarian]
- [20] Bősze P. Hungarian medical language – thoughts on language usage. [Magyar orvosi nyelv – nyelvhasználati megfontolások.] Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2019. [Hungarian]
- [21] Bősze P, Pálfalvi L. (eds.) Epithelial ovarian cancer. [A hám-eredetű petefészekrák.] Nőgyógy Onkol. 2019; 24: 1–120. [Hungarian]

(Bősze Péter dr.,
Budapest, Nagyvárad tér 1., 1097
e-mail: bosze@eagc.eu)

„Quot linguas calles, tot homines vales.”
(Ahány nyelvet beszélsz, annyi embert érsz.)